

Recension

Aapo Roselius: *Skolungdom – Finlands Svenska Skolungdomsförbund 1921–2021*

Inom utbildningshistorisk forskning har det länge varit relativt ovanligt med studier där elever själva framträder som aktörer och deltar i förhandlingar om villkoren för sin position i skolan och samhället. Under senare år har det emellertid gått att lägga märke till ett ökat intresse för den typen av perspektiv. Utvecklingen är glädjande eftersom elevproducerade källor är för viktiga för att lämnas obearbetade, vare sig de kommer från enskilda individer, grupper eller organisationer. Inte minst i sådana frågor som rör påverkan, medinflytande och demokrati kan de bidra med nya förståelser av hur skolans vardag och verklighet förändrats över tid. På så sätt möjliggör de och stimulerar till skrivandet av en slags utbildningshistoria underifrån.

En bok som förmedlar just den typen av perspektiv över ett drygt sekel är *Skolungdom – Finlands Svenska Skolungdomsförbund 1921–2021*, författad av historikern Aapo Roselius och utgiven på Schildts och Söderströms förlag. Boken är ett

beställningsverk från förbundet (FSS) i samband med dess 100-årsjubileum. Det rör sig om en organisation som är okänd för de flesta, men som överlevt ekonomiska konjunkturer, ideologiska svängningar och krig samtidigt som många liknande sammanslutningar imploderat. Personer som senare blivit offentliga inom skilda samhällssektorer i både Finland och Sverige har under olika perioder suttit i dess ledning – Georg Henrik von Wright, Jörn Donner, Björn Wahlroos och Johanna Koljonen för att nämna några. I sitt arbete har författaren utgått ifrån material i förbundets eget arkiv, publikationer, artiklar i dagstidningar och tidskrifter men också gjort intervjuer med tidigare verksamma.

Förbundshistoria är en speciell genre. Inte sällan utförs den som uppdragsforskning i samband med jubileer (som här) eller andra påkallade sammanhang exempelvis i form av vitböcker. I framförallt det förstnämnda fallet finns det alltid en risk att man skapar ett monument över sitt studieobjekt där framgångar och positiva trender kommer i fokus medan kriser och mindre iögonfallande tilldragelser hamnar i skymundan. Frågan om författaren kan vara tillräckligt kritisk och självständig

Roselius, Aapo (2021): *Skolungdom – Finlands Svenska Skolungdomsförbund 1921–2021*. Helsingfors: Schildts och Söderströms, 303 sidor.

samtidigt som den fullgör sitt uppdrag är motiverad. Till förtjänsterna med denna typ av historieskrivning kan istället räknas möjligheten att frilägga en specifik organisation som – just i ljuset av sin egen historia – kan bli mer intressant och samhällsrelevant.

Boken är upplagd i sex kapitel där de två första täcker in åren mellan 1870 och fram till fortsättningskrigets slut 1944. Det är decennier där den finländska sekundärutbildningen i allmänhet och elevers organisering i synnerhet utvecklades mot en fond av kulturpolitiska frågor som språk och identitet, men där också storpolitikens omedelbara närvaro spelade en avgörande roll. Roselius skriver om hur FSS:s förhistoria låg i grundandet av elevsammanslutningar i de svenskspråkiga läroverken, så kallade konvent, under 1880- och 1890-talen. Dessa hade byggts upp som egenorganiserade verksamheter med tidningar, debatter och sociala tillställningar. På så sätt intog de en både fostrande och medborgarbildande roll samtidigt som de kunde markera viss självständighet mot vuxenvärlden. En första bekräftelse på konventens politiska kraft gavs i samband med protesterna mot den förryskningspolitik som drabbade Finland och kulminerade på hösten 1905. I Helsingfors gick stadens läroverkselever samman med studenterna vid universitetet i en storstrejk där också arbetare och tjänstemän deltog. Även på andra håll i Ryssland manifesterade skolungdomar sitt missnöje med tsarimperiet – sammanlagt skall över 250 000 elever ha demonstrerat. När det ryska greppet tillfälligt minskades markerade det en seger

för den finländska läroverksungdomens förmåga att utöva inflytande.

Märkligt nog skapade inte den kollektiva aktionen någon grogrund för ett gemensamt elevförbund på nationell nivå. Roselius pekar på att motsättningarna mellan de svenskspråkiga och finskspråkiga konventen med avseende på identitet var för starka. Skolvärlden, skriver han, blev en särskilt inflammerad del av kampen mellan de som var inspirerade av den fennomanska rörelsen och de som ville bevara och förstärka svenskheten i Finland. Som ett resultat skapades två parallella förbund 1906. Dessa blev dock kortlivade och överlevde inte avbrotten som världskriget, revolutionen och det därpå följande inbördeskriget innebar. Istället räknas 1921 som den egentliga startpunkten för FSS som kunde räkna in drygt 2 000 medlemmar under de första åren. Denna tid präglades ambitionen dels av en nordism som gav uttryck för önskan att knyta det unga självständiga Finland närmare en nordisk identitet, dels av viljan att – med förbundets egna ord – ”hos den svenska skolungdomen stärka samhörighetskänslan samt kärleken till fosterbygd och sin svenska stam” (Roselius 2021, s 298).

För en svensk läsare är skildringen av FSS första tid perspektivgivande på ett särskilt sätt. Den ger konkretion till det gemensamma arv som Sverige och Finland delade och som inte minst inom utbildningsväsendet fortfarande var så påtagligt. Ibland blir läsningen en närmast surrealistisk upplevelse med så många identiska termer – läroverk, realskolor, studentexamen, lyceer, flickskolor, samskolor, folkskolor – och för ett ögonblick undrar man om det är Stockholm

som beskrivs snarare än Helsingfors. Intressant blir det också när Roselius skriver om ett sommarhem, kallat Monarkin Svenskland, som förbundet upprättade i den idylliska skärgårdsbyn Bromarv. Det var utformat efter de ideal om ungdomsrepubliker som amerikanen William R. George lanserade i slutet av 1800-talet och vilka byggdes upp som självstyrande miniatyrsamhällen där friluftslivets stärkande inslag betonades. Denna typ av medelklassens självfostran till borgerliga dygder under ferierna hade också sin motsvarighet i Sverige med exempelvis Norra Latins sommarhem på Björkö.

Men samtidigt som likheterna med den svenska utvecklingen stundtals är påfallande under perioden, vittnar andra passager om stora kontraster. Tsarens politik hade redan i början av seklet skapat en grund för kampvilja bland konventen. Protesterna 1905 var dock ingenting mot vad som skulle ske under åren som markerade den ryska revolutionen och upptakten till inbördeskriget. Redan 1915 hade ett antal före detta läroverkselever anslutit sig till motståndsgupper och fått militärutbildning inom den tyska jägarrörelsen. När inbördeskriget bröt ut i början av 1918 blev läroverken en viktig plats för den vita sidan som hade klart flest sympatisörer inom den över- och medelklassdominerade elevgruppen. Vissa skolor stängde och övertogs av den vita armén, medan flera elever och lärare gick med i skyddskårerna.

Samtidigt som svenska barn och ungdomar kunde leva i stort sett opåverkade av krigsårens oroligheter, innebar situationen för skolorna i Finland inte bara avbrott för den

rent pedagogiska verksamheten utan också för de sociala arrangemang som FSS sökte främja. Mellankrigstiden innebar visserligen en kortare period av fred och uppbyggande där aktiviteten inom förbundet präglades av svängningar såväl gällande ekonomisk stabilitet som deltagandet i diskussionsaftnar och fester. Men 1930-talet var också nationalsocialismens tid i Europa. FSS präglades inte lika starkt av sådana strömningar som sin finska motsvarighet, men det är ändå viktigt att Roselius – av skäl som tidigare nämndes – berör det faktum att personer som var aktiva inom förbundet sökte sprida den bruna ideologin bland medlemmarna. En mindre smickrande uppgift är också att organisationens första ordförande Kjell Myklebust senare skulle dömas för landsförräderi för sitt medlemskap i nazistiska Nasjonal Samling i Norge.

I slutet av decenniet hopade sig de mörka molnen över Finland igen. Under de båda krigen mot Sovjetunionen avbröts FSS:s verksamhet och skolorna stängde. Av de medlemmar som inkallats till fronten fanns de som stupade eller blev invaliderade och aldrig mer kom tillbaka till klassrummen.

I de två nästföljande kapitlen (3 och 4) skildras utvecklingen inom förbundet under efterkrigstidens inledande decennier. Roselius skriver om hur FSS de första åren präglades av en traditionalism där möten och sociala aktiviteter fortgick i gamla former som snarare förde blickarna bakåt mot perioden före kriget. Under 1950-talet skulle man emellertid bli ansvarigt för två verksamheter som pekade framåt och – på olika sätt – fungerade som

en förberedelse för läroverkselevernas kommande liv som unga vuxna. För det första handlade det om att administrera den snabba tillväxten av skoldanser eller konventsfester vilka inte minst i Helsingfors hade skapat ett större behov av samordning. I en tid där nöjeslivet var begränsat förvandlades dessa tillfällen till mötesplatser för elever i brytningen mellan det gamla samhället och ungdomskulturens genombrott, det sistnämnda illustrerat genom bland annat ny musik och krav på friare umgänge mellan pojkar och flickor. För det andra skulle FSS börja anordna så kallade funktionärskurser där medlemmar skolades i mötesteknik, något som på flera sätt kan sägas ha förberett dem för karriärer i ungdomsföreningar och politiska förbund. Kurserna underströk den roll elevförbunden intog under ett antal decennier som plantskolor för en framtida politiskt-administrativ elit, vilken till stor del fortfarande rekryterades ur den rätt så exklusiva grupp ungdomar som läste vid läroverken.

I mitten av 1960-talet skulle situationen börja se annorlunda ut. Utvecklingen, menar Roselius, återspeglade en större förändring bland västvärldens ungdom under decenniet där de förvandlats från objekt till subjekt genom att bland annat kraftigt ifrågasätta givna samhällsstrukturer. Han visar att de sociala aktiviteterna under en tid kom att överskuggas av engagemang i politiska frågor och krav på ökat inflytande. Inspirerat av utvecklingen i framförallt Sverige där förbundet SECO (Sveriges Elevers Centralorganisation) hade formats några år innan, kom FSS att verka för att inrätta elevråd som forum

för större påverkan och möjlighet att diskutera praktiska skolfrågor. Kritik riktades samtidigt mot konventen som befanns vara omoderna och främst "elevsociala" – istället föreslogs elevriksdagar med motioner och propositioner vilka skulle signalera en mer allvarsbetonad verksamhet och vara uppbyggda efter demokratiska strukturer. Den första elevriksdagen som hölls 1967 visade upp tidstypiska diskussionsämnen på dagordningen: rökning, apartheid, morgonbön, sexualundervisning och föreningsfrihet.

I detta fjärde kapitel – och inte minst genom de källor som Roselius använder – framträder på ett förtjänstfullt sätt ett underifrån-perspektiv på processer som var viktiga för skolans demokratisering. I historiken över den jämlika skolans framväxt i Norden och övriga delar av världen dominerar alltså genomgångar av vuxenvärldens visioner och utbildningspolitiska reformer. Men genom att på detta sätt visa skolungdomsförbundens verksamhet och opinionsbildning utifrån källor som elevtidningar och protokoll från elevriksdagar, får vi en bild av det förändringsarbete som pågick på andra nivåer och som verkade samtidigt med omläggningen av skol-systemets yttre ramar. Den typen av slutsatser skriver dock inte Roselius fram explicit. Stilen i *Skolungdom* är mer redogörande än öppet tesdrivande och teoretisk. Säkert är det en del av hur formatet förbundshistoria låter sig skrivas. Resultatet blir ändå tillfredsställande med en disposition som skapar en bildande läsning och oftast väl fungerande balans mellan skild-

ringar av yttre samhällsförändringar visavi förbundets inre utveckling.

Andra händelser som författaren betonar under 1960-talets senare del är närmandet till det nyligen omdanade och starkt växande finska skolförbundet Soumen Teiniliitto. Båda organisationerna rörde sig i sin tur i riktning mot ett förnyat nordiskt samarbete, bland annat genom bildandet av Nordiskt Elevforum 1964. Den kanske starkaste frågan som kom att förena de norska, danska, svenska och finska skolförbunden utgjordes av ett starkt ökande internationellt engagemang, kanaliserat inte minst genom den framgångsrika insamlingskampanjen Operation Dagsverke (som fortfarande är i bruk). Detta ökade fokus på utlandshjälp och bistånd kan förstås som del av en större utveckling mot internationell medvetenhet och framväxten av ett globalt samvete bland ungdomar i västvärlden.

När 1960-talet närmade sig sitt slut kom samtidens politiska vänster-radikalism att märkas allt tydligare i förbundet. 1969 sökte man exempelvis medlemskap i det vänsterdominerade Samfundet Finland-Sovjetunionen, trots invasionen av Tjeckoslovakien året innan. En tilltagande partipolitisering skapade splittring och fraktioner som under en tid utgjorde förstasidesnyheter i medierna. Trots radikaliserings och kritiken mot imperialism och kolonialism hade FSS självt områden där det framstod som traditionellt och obenäget till förändring. Först på 1970-talet började exempelvis kvinnor på allvar ta mer plats i ledningen, både som generalsekreterare och redaktörer för elevtidningen. 1975 utgjordes hälften

av styrelsen av kvinnor och två år senare valde förbundet också sin första kvinnliga ordförande. När frågan om representation lyfts på detta sätt hade det varit intressant om författaren också fört en mer utförlig diskussion om den sammantagna effekten av kön och social bakgrund för engagemang i förbund av detta slag. I relation till den tidigare så tydliga rekryteringen från (övre) medelklass hade det varit intressant att veta vilka de män och – i ökande grad – kvinnor var som under perioden valde att engagera sig. Och vad säger detta i sin tur om vilka ett skolförbund egentligen representerar?

De två sista kapitlen (5 och 6) berör decennierna närmast före och efter millennieskiftet. Under 1980-talet skulle en trend av avpolitisering delvis prägla FSS verksamhet. Förändringen hade inletts redan under föregående decennium och även om engagemanget för elevrepresentation och internationellt bistånd fortfarande var relativt starkt hade den stora vågen av partipolitiska strider mattats av. Utvecklingen illustrerades på ett tydligt sätt genom medlemstidningens inriktning. Detta organ, som på ett eller annat sätt funnits med förbundet sedan grundandet, hade under lång tid haft titeln *Svensk ungdom* för att understryka betydelsen av språklig och kulturell tillhörighet. Under de mest radikala åren på 1970-talet ändrades titeln till *Ung makt* vilket förmedlade självförtroende och kampvilja hos en yngre generation. Efter endast tre år tvingades dock tidningen ändra titel ånyo, denna gång till det mer skolnära *Elevbladet*. I början av 1980-talet låg upplagan närmare 7000 exemplar, och för att undvika stämpeln som en ”besserwissertidning

för ungdomar” sökte den förnya sig bland annat med ett utseende som närmade sig ungdomstidningens mer underhållande form med fler inslag som tog upp ämnen inom musik och film.

”Håller elevens slakande fuck-finger på att resa sig?” frågade sig FSS dåvarande ordförande i provocerande stil mot slutet av decenniet. Spörsmålet gällde huruvida engagemanget i frågor utanför skolvärlden var på väg tillbaka. Svaret var, åtminstone på kort sikt, ja. Både när det gällde skoldemokrati och mer externa frågor som miljödebatt märktes en ökad intensitet. Därför kom nästa konjunkturnedgång sannolikt som en chock i början av 1990-talet. Roselius blottlägger hur förbundet, parallellt med den finanskris och höga arbetslöshet som drabbade det finländska samhället, hamnade i en härva av oförklarliga brister i den egna ekonomin. Till slut stod man på botten med en hög av obetalda räkningar och ett kansli med vare sig el eller telefon som dessutom börjat användas som cykelförråd. Trots krismöten och räddningsaktioner stod man i mitten av decenniet med under 100 medlemmar, uteblivet statsunderstöd och – kanske viktigast ändå – en närmast obefintlig kontakt med skolorna.

Återuppståndelsen gick via en informationskampanj bland eleverna som i mångt och mycket tog karaktären av ett gräsrotsarbete där FSS återvände till sin kärnfråga om svenskspråkigheten bland skolungdomar i landet. Handfasta ämnen som tillgången till bättre läromedel i svenska blev en lovande start som följdes av projekt i större skala. Ett

initiativ under 2000-talet som var synligt för en bredare publik var den så kallade Kulturkarnevalen vilken syftade till att förena finlandssvenska skolungdomar i ämnen som teater, drama och andra former av språklig kommunikation. Karnevalen blev en nästan oväntat stor framgång och lyckades stimulera elever och lärare på ett sätt som stärkte identiteten och samhörigheten i att tillhöra en minoritet, samtidigt som den visade hur framgångsrikt skolan kunde samarbeta med andra organisationer och verka i en kulturproducerande roll inom det civila samhället.

Roselius skildrar det sista decenniet som präglad av en fortsatt opinionsbildande aktivitet i skolrelaterade ämnen som examensskrivningar, läroplikt och jämställdhet. Kanske är det ett uttryck för närheten till vår egen samtid som gör att kapitlet får svårare att lyfta in lika tydliga utblickar mot större samhällsliga förändringar och trender som de tidigare delarna. Det gör dock att det blir något svårare att se FSS i ljuset av samtidshistorien. När boken avslutas med förbundets deltagande i en skolstrejk för klimatet öppnar sig emellertid vidare perspektiv igen, såväl bakåt som framåt. Anslutningen till den proteströrelse som inleddes av Greta Thunberg i Stockholm är intressant, inte bara för att den ger en antydning om vilka frågor som kommer att vara viktiga för skolungdomar under kommande decennier eller för att det understryker hur många influenser som med jämna mellanrum kommit till FSS från Sverige. Den tjänar också som påminnelse om den stora repertoar som elevrörelser och skolförbund har utvecklat mot

omvärlden för att kunna förhandla om sina roller som medborgare och pedagogiska subjekt. Vid sidan av diskussionsaftnar, elevråd och medlemstidningar har det också funnits en möjlighet att gå ut på gator och torg. I den meningen är avståndet mellan strejkande läroverkselever 1905 och klimatprotesterna 2019 betydligt mindre än de dryga 100 år som ligger mellan dem.

Daniel Lövheim

Daniel Lövheim är universitetslektor i pedagogik med inriktning mot utbildningshistoria vid institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet. E-post: daniel.lovheim@edu.su.se

Copyright Lövheim 2022. This is an open access review distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

